

УДК 37.035:316.614.5(479.24)

Петрук Л. П.*

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті зацентровано увагу на аналізі соціально-педагогічного потенціалу традицій української родини та з'ясуванні їх ролі у процесі соціалізації дитини дошкільного віку.

Виокремлено актуальність проблеми. Автор звертає увагу на те, що сьогодні в Україні існує гостра потреба у створенні ефективної, науково обґрунтованої системи соціального виховання, яка змогла б захистити молоде покоління від моральної кризи, бездуховності, зневіри в майбутнє. Створення такої системи потребує глибокого вивчення і врахування того соціально-педагогічного досвіду, який вироблено попередніми поколіннями українців.

Ключові слова: народні традиції, виховання, соціалізація, дитина дошкільного віку, соціальна педагогіка, українська родина, сім'я.

Народні традиції в соціальному житті людини – явище всезагальне й постійне. Адже саме традиції, звичаї та обряди об'єднують минуле й майбутнє, старші й молодші покоління. Прилучаючись до них з дитинства, людина вбирає в себе їх філософський, ідейно-моральний, соціальний і етнічний зміст і поступово стає невід'ємною частиною свого народу, нації, людства. А звідси випливає, що саме народні традиції є одним з ефективних чинників соціалізації дитини, оскільки вони здійснюють функцію передання соціальних норм поведінки, культурних і духовних надбань попередніх поколінь.

Значущими для ретроспективного аналізу становлення й розвитку українських народних традицій є наукові праці Б. Грінченка, М. Костомарова, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Т. Шевченка. Такі відомі педагоги, як К. Ушинський, О. Духнович, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, розкрили соціально-педагогічну сутність народних традицій та їх вплив на формування особистості дитини.

Значна увага в педагогічній теорії й практиці сьогодення приділяється використанню українських народних традицій у педагогічному процесі навчально-виховних закладів (Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Струманський, О. Любар, Д. Федоренко, О. Карпенко, Д. Мельник, Р. Расевич та ін.)

Однак не менш важливим і цінним є досвід виховання дитини дошкільного віку в сім'ї шляхом використання саме тих традицій, які виробила українська родина з найдавніших часів. Вважаємо, що це питання ще не отримало цілісного висвітлення в сучасній соціально-педагогічній науці. Тому метою нашої публікації є розкриття соціально-педагогічного змісту українських народних традицій та з'ясування їх впливу на процес соціалізації дитини дошкільного віку.

Проблеми соціального виховання актуалізуються на переломних етапах розвитку суспільства. Сьогодні в Україні існує гостра потреба у створенні ефективної, науково обґрунтованої системи соціального виховання, яка могла б захистити молоде покоління від моральної кризи, бездуховності, зневіри в майбутньому. Створення такої системи потребує глибокого вивчення і врахування того соціально-педагогічного досвіду, який був вироблений попередніми поколіннями українців. Найповніше цей досвід відображено в народних традиціях.

Традиції – це філософське, соціально-психологічне й педагогічне явище, які виразно відображають наступність соціального досвіду, є формою функціонування суспільних відносин і взаємин між людьми, забезпечують їх закріплення, розвиток і передачу новим поколінням у процесі загальноприйнятих видів суспільної діяльності. У тлумачних словниках наводиться таке визначення терміна: «Традиція - досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки та ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління» [4, с. 225].

© Петрук Л. П.

У «Педагогічному словнику» (за ред. М. Ярмаченка) наведено таке визначення терміна: «Традиція (від лат. tradition – «передача, оповідання, переказ» – це елементи соціальної та культурної спадщини, які передаються наступним поколінням і зберігаються протягом тривалого часу в суспільстві в цілому чи в окремих соціальних групах. Традиція виявляється у вигляді усталених, стереотипних норм поведінки, звичаїв, обрядів, свят тощо» [2, с. 418].

Отже, традиція – це форма передання соціального досвіду через звичай, свято, обряд. Мета традиції полягає в тому, щоб закріпити й відтворити в нових поколіннях усталені способи життєдіяльності, типи мислення й поведінки.

Процес соціалізації особистості передбачає засвоєння нею соціокультурного досвіду і, як стверджує дослідник О. Середюк, «... означає успадкування, підключення до групової пам'яті, укорінення у минулому, що дає можливість індивідууму орієнтуватися у світі, забезпечує стабільність особистості і суспільства» [3, с. 107-108]. Отже, соціокультурний досвід індивіда – це його реальне соціальне життя, система його життєвих цінностей, поглядів, переконань, смаків. Саме через засвоєння певних соціальних цінностей і відбувається соціалізація особистості, що є одним із найперших завдань соціального виховання.

Як відомо, первинним осередком, де відбувається соціалізація дитини, є сім'я, родина. З давніх-давен сім'я відповідала за якість виховання дітей, підготовку їх до професійної діяльності й самостійного життя. Устрій родинного життя позначався на майбутній долі дітей. Успішною вважалася та дитина, яка мала велике коло вихователів – тата, маму, дідусів, бабусь, старших сестер і братів та інших членів родини. Громада висловлювала осуд чи похвалу родині залежно від того, як ця родина зарекомендувала себе у виховній справі, особливо в підготовці своїх дітей до одруження та ведення домашнього господарства. Кожна українська родина шанувала, знала, дотримувалась і намагалась передати своїм дітям традиції свого роду.

У цілому, як стверджує дослідниця Є. Сявавко, у народі період розвитку дитини від народження до шести років має виняткове значення в подальшій соціалізації особистості. Свідченням того є визначення нею послідовних етапів раннього виховання дітей, а саме:

- I етап – баяння (1,5-2 роки);
- II етап – пестування (3-5-6 років) [4, с. 67].

Період пестування завершувався до семирічного віку. Хлопчиків стригли під одну форму («макітру»), а дівчаток заплітали «у кіски». З цього часу починався новий етап у житті дитини – набуття трудових навичок та оволодіння нормами моральної поведінки.

Серед усієї різноманітності традицій виховання можна виокремити такі основні групи: пологові та хрестинні традиції; традиції фізичного і трудового виховання; морально-етичні традиції; родинно-побутові традиції.

Зупинимось на більш детальній характеристиці кожної з цих груп традицій. Піклування про дитину в сім'ї починалося вже з вибору подружньої пари. Так, дослідник О. Ковальчук відзначає, що «... існувала сувора заборона на кровний зв'язок між нареченими і вживання спиртних напоїв у перші місяці після одруження» [1, с. 173].

Вагітність – особливий період у житті жінки, який поєднує її психічні й фізичні сили. Так, у період вагітності жінка має уникати не тільки фізичних і нервових переживань та стресів, а й лихих думок, плекаючи у своїй душі благородні почуття. Щоб плід нормально розвивався, жінка має дотримуватися багатьох пересторог і заборон. Серед них виокремлювали психологічні, морально-етичні, оздоровчо-гігієнічні. Вагітній жінці не можна було переживати сильні почуття гніву, страху, неспокою, бо вони можуть умертвити плід. Також потрібно було уникати лайки та сварки, щоб дитина не була сварлива. У харчуванні – помірність, неприпустимість вживання алкоголю, ведення здорового способу життя. Численні етнографічні джерела свідчать, що поява дитини в селянській родині була завжди бажаною «Діти – то божа роса», «Малі діти – що ясні зірочки, світять і радують в темну ніченьку», «Діти – як рожеві квіти», «Без дітей тихо, а в старості лихо», – казали в народі.

За народними традиціями, дитина – центр сім'ї, її всі любили й доглядали («Діти, як квіти – поливай - виростуть»). Особливу увагу було прикуто до новонародженої дитини, бо її треба було охрестити, знайти ім'я. Ім'я давали здебільшого на честь когось із шанованих у родині предків, дідусів чи бабусь. Отримавши ім'я когось із предків, дитина вважалася його продовженням у світі.

У вихованні дітей широко використовувався дитячий фольклор – колисанки, забавлянки, примовлянки. Кожна жінка знала більше десятка колискових пісень. Ще не знаючи мови, дитина вже відчувала ніжність і ласку своєї матері, вчилася розуміти й сприймати світ. Колискові пісні – перші поетичні твори, наведені до дитини. Під їх впливом малюк пізнає звуки рідної мови, починає розуміти звертання до нього матері, окремі явища в оточуючому середовищі. Колискова пісня не розрахована на стороннього слухача, і це надає їй особливої сердечності, ніжності, емоційності, ритмічності.

Значна увага в родині приділялася новонародженій дитині. Справжнім дійством, наприклад, є обряд першої купелі. Для купання воду настоювали на цілющих травах, брали з криниці до сходу сонця, а коли занурювали дитинку у воду, промовляли: «Христос купався – водички не боявся, щоб новонародженна молитвенна Галя також не боялася». Щоб дитина зростала здоровою, мама повинна мала обов'язково годувати її своїм грудним молоком. Породілля, молода мама, уважно стежила за своїм харчуванням, щоб не нашкодити дитині, а тому вживала багато молочних та мучних продуктів, варених страв, горіхи, печені овочі та інше. Матері спроможні були годувати своїх малюків до 3-4 років, навіть тоді, коли діти вже вживали всіляку їжу, але материнське молоко вважалося лікувальним, антисептичним і навіть у малих дозах захищало дитину від різних хвороб.

З перших років життя дитина традиційно підпадала під вплив «чоловічої» та «жіночої» шкіль виховання. Дівчаток навчали спостерігати й імітувати дії матері – у майбутньому берегині роду, а хлопчиків – спостерігати та імітувати дії батька – у майбутньому захисника сімейного вогнища.

Варто відзначити, що вже з ранніх років дитину залучали до виконання простих трудових операцій, виконання певних обов'язків (як, наприклад, випасання гусей, курей, корів, миття посуду, поливання квітів, забавляння молодших дітей, підмітання хати та подвір'я, мотання ниток, полоття городу, лушчення квасолі, кукурудзи, збирання ягід та грибів та ін.). Будь-яка праця була в пошані. Батьки винагороджували своїх малолітніх дітей різними гостинцями за добре виконану справу, а також словесною похвалою перед усіма членами родини. Таким чином діти з раннього дитинства вчилися поважати працю своїх батьків та рідних, бо знали її ціну й закарбовували у своїй пам'яті заповіді старших: «Навчився нести ложку до рота – працюй».

Важливе соціально-виховне значення мали традиції домашнього побуту, до яких залучалися малі діти, а саме: оформлення помешкань і садіб до різних свят, наповнення кімнат різними речами та оздоблення їх у національному дусі. Традиції спільної праці допомагали розвивати в дітей такі соціальні якості, як відповідальність, старанність, наполегливість, виховували почуття дбайливого господаря.

Серед провідних морально-етичних традицій виховання слід відзначити шанування й повагу до старших людей. Виявом такої поваги є звертання на «Ви», дідусям і бабусям діти цілували руки при зустрічі, дорослим низько вклонялися. Ті та інші звичаї і традиції стояли на сторожі підвалин роду й зобов'язували кожного члена сім'ї знати свій родовід до сьомого коліна. Людина, яка не знала своїх предків, не могла розраховувати на повагу. Батьки мали в усьому подавати добрий приклад дітям, розвивати в них добродійні цінності. Наприклад, увечері дитина розповідала батькам, що доброго вона зробила за день. Про виховання добродійності й безкорисливості у дітей свідчить такий звичай, як виконання «поманів» – надання безкорисливої допомоги сусідам, сиротам, убогим, хворим. Наступною, не менш важливою моральною традицією, було виховання шанобливого ставлення до землі й хліба. Змалку дітей вчили, що земля і хліб – це найвищі цінності українця («Не бий землі – не дасть

хліба», «Хліб – усьому голова»). Відповідно дітям забороняли гучно бігати та бити землю палицею навесні, коли проростало зерно. Хліб в оселі містився на найбільш поважному місці – на столі, під образами, укритий вишиваним рушничком. Якщо шматочок хліба випадково падав на землю, його слід було обтрусити, поцілувати й покласти на стіл.

Варто зазначити, що трудове виховання й навчання дітей від 2 до 7 років тісно пов'язане з грою. Цей період називають ігровим. За допомогою ігор народ прагнув виховати у дітей любов до праці, природи, тварин, птахів. Ігри супроводжувалися приспіваними та піснями-промовлянками. Вони прикрашали дитячі забави («А ми просо сіяли», «Отірочки», «Мак», «Горобейко»). Мета кожної пісні-гри - підготувати дитину до життя й праці, адже всі вони наслідують трудову діяльність дорослих, імітують трудові операції. Є багато ігор суто спортивних, у яких елементи драматизації поєднуються з біганням навздогін, навипередки, прориванням кола, а також використовуються спортивні знаряддя – палиці, кулі, камінці, кісточки («Сірий кіт», «Кози». «Кіт та миші», «Квочка», «Качки та рибалки» та ін.). Народні ігри сприяють формуванню у дітей вічних людських цінностей – доброти, чесності, порядності, впливають на розвиток розумової діяльності, розвивають естетичні смаки, уяву, фантазію, кмітливість, інтерес до народної творчості.

Винятково важливе значення приділялося в українській родині виготовленню іграшок для дітей, про що свідчать археологічні розкопки на місцях поселень наших предків. З-поміж інших знахідок зустрічається багато дитячих, а саме: свистуни, коники, шівники, ведмедики, керамічні та дерев'яні писанки. Виготовляли іграшки з різного природного матеріалу – дерева, соломи, очерету, клоччя, ганчір'я. Особливо поширеними й улюбленими були ляльки-мотанки, якими гралися дівчатка, бо самі брали участь у їх виготовленні, а потім, придумавши їм імена, організовували сюжетно-рольові ігри з ними. Дітей учили бережливо ставитись до саморобних іграшок. Вони зберігалися в одному місці, найчастіше у плетеній корзині з лози. Використовували ці іграшки не одне покоління в родині, деякі з них стояли на видному місці в оселі як домашні обереги.

Дієвим соціалізаційним засобом дитини з давніх-давен вважалася народна казка, у змісті якої найяскравіше відбився світогляд народу, його морально-етичні та естетичні принципи. У казках народ цінує людину не за її соціальним становищем, а за тим, якою вона є: добра чи зла, правдива чи підступна, що вона несе своїм існуванням іншим людям. Усі казки повчальні, утверджують певну моральну істину, розвивають мислення та творчу уяву дітей. Казкові сюжети побудовані на протиставленні боротьби добра й зла, обов'язково засуджують зло й закликають до перетворення світу на засадах людяності й краси.

Казки в родині знали всі: батьки, дідусі й бабусі, старші діти. Вони й розповідали їх меншим дітям. Як винагороду діти сприймали обіцянку дорослих розповісти їм цікаву казку, а малеча не могла дочекатися тієї миті, коли вони сядуть поруч з дідусем чи бабусею і слухатимуть казку. У народі існували цілі артілі кобзарів, лірників, байкарів (казкарів), які виступали на зібраннях громад, де були присутні й діти.

У результаті проведеного теоретичного аналізу провідних традицій української родини та їх соціально-педагогічного впливу на особистість дитини дошкільного віку доходимо висновку, що саме традиції, звичаї та обряди є найбільш дієвим чинником соціалізації дітей дошкільного віку. У народних традиціях закладено механізм передавання соціальних норм поведінки, культурних та духовних цінностей попередніх поколінь.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в ознайомленні молодих батьків із соціалізуючим впливом народних традицій на дітей та розробці методичних матеріалів щодо їх використання в сімейному вихованні.

Література:

1. Ковальчук О. В. Українське народознавство / О.В. Ковальчук. – К. : Освіта, 1992. – 320 с.
2. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 512 с.

3. Середюк О. Народна педагогіка як джерело соціального виховання / О. Середюк // Вища освіта України. – 2003. – № 4. – С. 107-112.
4. Словник української мови : Академічний тлумачний словник / [за ред. : А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 10. – 456 с.
5. Сявавко Є. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку / Є. І. Сявавко. – К. : Наукова думка, 1974. – 152 с.

Петрук Л. П.

НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье акцентируется внимание на анализе социально-педагогического потенциала традиций украинской семьи и их значения в социализации ребенка дошкольного возраста. Выделена актуальность проблемы. Автор обращает внимание на то, что сегодня в Украине существует острая необходимость в создании эффективной научно обоснованной системы социального воспитания, которая могла бы защитить молодое поколение от нравственного кризиса, потери веры в будущее. Создание такой системы требует глубокого изучения того социально-педагогического опыта, который был создан предыдущими поколениями украинцев.

Ключевые слова: народные традиции, воспитание, социализация, ребенок дошкольного возраста, социальная педагогика, украинская семья.

Petruk L.P.

FOLK TRADITIONS AS A FACTOR OF SOCIALIZATION OF A PRESCHOOL AGE CHILD

Problems of social upbringing are especially actualized during crucial stages of society's development. In modern Ukraine there is urgent need of creation of effective, scientifically grounded system of social upbringing, which would be capable to protect young generation from moral crisis, soullessness, frustration. Creation of such kind of system demands deep research and consideration of social and pedagogical experience provided by previous generations of Ukrainians.

The most effective way of transferring of achievements of ethnos are its traditions, customs, rituals and holidays, that are the main factors of socialization of individuality. System of folk customs is one of the most effective ways of social upbringing as it is a mechanism of transferring of social norms of behaviour, cultural and spiritual values from previous generations to the following ones.

Family is a base where primary socialization of a child is carried out and family is responsible for quality of children's upbringing, their preparation to professional activity and to independent life.

The Ukrainian family had rich variety of folk traditions concerning preschool child upbringing. It can be divided into the following groups: a) traditions of physical and labour upbringing; b) moral and ethical traditions; c) family and household traditions; d) traditions of childbirth and baptizing.

Keywords: folk traditions, upbringing, socialization, child of preschool age, social pedagogy, Ukrainian family.

УДК 37.035:373.5

Федоруц М. В.*

СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК ВАГОМИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті здійснено аналіз підходів дослідників щодо трактування сутності та складових поняття «соціальна компетентність»; здійснено аналіз особливостей туристсько-краєзнавчої діяльності як ефективного чинника формування соціальної компетентності старшокласників. Здійснено авторське трактування соціальної компетентності старшокласників та виокремлено основні структурні компоненти соціальної компетентності старшокласника. Схарактеризовано особливості спортивного туризму як різновиду туристсько-краєзнавчої діяльності. Розкрито принципи педагогіки, якими необхідно керуватися у процесі організації і здійснення туристсько-краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: старшокласники, соціальна компетентність, соціальна компетентність старшокласника, компоненти соціальної компетентності старшокласників, туристсько-краєзнавча діяльність, туризм, загальнопедагогічні принципи.

© Федоруц М. В.